

Oštromlje pravnog razuma ludo uživa
u šupljem izmišljaju mogućnosti,
zaista mnogih mogućnosti...

HEGEL

Kritika ne treba da bude oruđe ni apologije ni razaranja. Kritika, ukoliko je „dijalektičko raspravljanje“, treba da se prema svom predmetu odnos i istorijski, nastojeći, pritom, da odredi njegovo mesto u celini kretanja i, takođe, da shvati njegove unutrašnje granice, dakle, ono po čemu je taj predmet podložan prevladavanju“ (J. Arandelović). Kao metod saznanja, dijalektika je u svom racionalnom obliku „po svojoj biti kritička i revolucionarna“.

Dakle, govoriti o kritici danas, a ne voditi računa o njenoj dijalektičkoj funkciji isto je što i baviti se razmišljanjem da je, na primer, moguće da većeras Mesec padne na Zemlju... ili... da je moguće da turski car postane Papa. Mi ove absurdne primere navodimo upravo zbog toga što i apsurdno može da bude moguće, što se za svašta može primeniti „misaoni zakon razloga“ koji glasi: moguće je ono za što se izvestan razlog pruža.

Ovim, naravno, ne dajemo komplimente onima koji izmišljaju razne mogućnosti, to jest, ne mislimo da im je svima poznat ovaj misaoni zakon. Na žalost, da im je poznat, ne bi se toliko bavili mogućnostima, već bi im stvarnost bila izvor kritičkog odnosa.

U ovom pogledu neće biti na odmet da navedemo jednu vanredno praktičnu misao Hegela, za koga mnogi znaju samo to da ga je Marks „s glave postavio na noge“. On kaže: „Što je neko manje obrazovan, to manje određenih veza predmeta poznaje, i, ma što on uzeo u razmatranju, tim je naklonjeniji gubljenju u svakojakim praznim mogućnostima, kao što je, na primer, slučaj na političkom polju sa budžetkim politikantima. Zatim, da se zla volja i lenjost kriju iza kategorije mogućnosti da bi izbegle izvesne obaveze“...

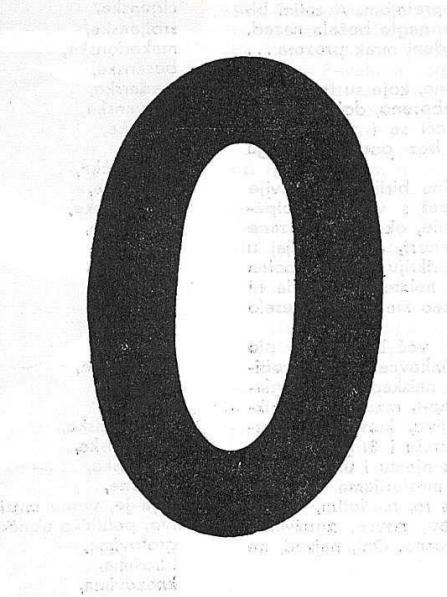
Dakle, govoriti o kritici danas, znači kritički misliti i ponašati se, poštovati, ne zakon razloga, već realni svet oko sebe i biti spremati da se čitava ta konkretnost prihvata kao bogatstvo iz kooga se radaju novi kvaliteti i nove vrednosti.

Za savremenu jugoslovensku političku kritiku je to od posebne važnosti. Mislimo da se princip kritike svega postojećeg ne može shvatiti kao izmišljen ili nametnut od nekoga kome ovo društvo nije primereno. On može, ukoliko se pravilno shvati, samo da bude jedan revolucionarni metod, čiji je cilj unapredavanje prakse, prevazilaženje onoga što je u njoj ograničeno, što sputava, što konzervira zakonomernosti koje smo mi, inače, kao društvo prihvatali.

Jedna od pozicija umišljene, subjektivističke, apstraktne kritike, koja se svodi na manipulisanje praznim mogućnostima, pretpostavkama, jeste — dogmatizam, nesposobnost da se izade iz uobičajenog kruga predstava ili da se bez ideološke zaljubljenosti u sebe i svoju moć razvija kritika stvarnosti. Takva kritika je, normalno, monopolistička, jer u svoj svojoj nesposobnosti da upotrebí ubojito i revolucionarno, monopolisanje i manipulisanje postaju njena efikasna sredstva apologije postojećeg. Umesto „raspravljanja o onome što je postignuto“, kao metoda procene vrednosti, monopol kritike nudi već odavno spremljene odgovore na moguća pitanja, etiketira, „otkriva neprijatelje“ i svesno vrši diverziju na onu stranu revolucionarnog delovanja koja je, u stvari, najkonstruktivnija. Tako se, umesto demokratije, javlja nepoverenje, umesto konstruktivnog angažovanja, destrukcija, umesto političkih, samoupravljajućih građana, „budžetki politikanti“.

Ne retko, imali smo prilike da u primeni vidimo zakon razloga, da čujemo diskvalifikatorske ocene o tome kako nečije mišljenje, stav, ne da nije u skladu sa stvarnošću, nego s razlozima koji se od strane monopola o tom stavu iznose.

Mnogi, na primer, nisu navikli na demokratski dijalog u Savezu komunista, sumnjičavi su na insistiranju da se stalno kritički procenjuje njegova praksa, jer u tom insistiranju ne vide težnju za njegovim revolucionisanjem, nego mogućnost da se nešto što je tradicionalno ugrozi. Naravno, dajući toj mogućnosti opštedruštveni značaj, povezujući tu svoju konstrukciju sa istorijskom ulogom Saveza komunista, zaklanjaju svoj subjektivizam, činjenicu da se radi o njihovom tradicionalnom načinu mišljenja, pa, prema tome, i o nesposobnosti da se iz toga na jedan častan, smeo način izade.

našoj društ venoj kritici

sava tubić

Demokratizacija Saveza komunista ne smeta ljudima u principu, sa stanovišta mogućnosti njegovog razvoja. Kolebanja i konflikti nastaju onda kada se radi o prevladavanju postojećeg stanja, odnosno, onda kada se mogućnost pretvori u praktično prevazilaženje tradicionalnog stanja i tradicionalnih odnosa.

Tu se, u stvari, otkrivaju apstraktni ili formalni elementi kritičnosti. Pokazuje se da je za neke ljudi Partija, koju bi trebalo kritički posmatrati, formalni oblik, a ne skup ljudi koji, u stvari, osmišljava, ispunjava njenu životnu funkciju.

Mnogi, na primer, govore kako uzroci birokratizma nisu u ljudima, već u odnosima koji su stvoreni. Odnosne bi trebalo menjati, tu leže koren birokratizma. To je, na primer, govorenje na VI plenumu CK SK Srbije. Međutim, u ovoj, u osnovi ispravnoj postavci, krije se i jedna ne baš neozbiljna breša za manipulaciju. Naime, ne može

se reći da su odnosi neka apstraktna, anonimna kategorija, da će se sami od sebe menjati i menjati sve ono što u njima postoji. Zna se da su tradicionalne odnose u Savezu komunista stvorili ljudi vaspitani u drugačijim uslovima, u klasičnom revolucionarnom duhu; zna se da su ti odnosi proizašli iz odredene svesti o ulozi Partije u uslovima diktature proletarijata zna se da je to teorija o ulozi Partije koja mora da doživljava usavršavanja. Prema tome, dileme nema u tome da li odnose treba menjati ili ne. Mi smo se za to opredelili. Međutim, odnosi ne zavise, kako rekosmo, sami od sebe, već i od ljudi koji ih kreiraju. Istorija, zakonitosti, o kojima mi govorimo, koliko god imali svoju unutrašnju logiku, i stvoreno su uslovljeni i delatnošću ljudi koji su ih ili spoznali ili pokušavaju mimo njih da ostvaruju svoje ideoleske concepcije. Dakle, kada govorimo o društvenim promenama, moramo govoriti i o ljudima koji su, u stvari, kreatori tih odnosa.

U razgovorima o reformi govor se o nizu usmeravajućih elemenata, o tome da logiku ekonomskih odnosa treba usmeravati illi, tačnije, saobraćavati ekonomsku delatnost zakonitostima privrede (tržiste, konkurenca sposobnih itd.). Govoriti o tome, a ne misliti istovremeno na subjekte koji bi takvu orientaciju ostvarivali opet je jednostrano razmišljanje. Možemo razgovarati, zadovoljavati odredene okvire, ali, ukoliko ljudski faktor, koji je toj zakonitosti komplementaran, ne prevladava, već ostaje po strani, onda naša kritičnost prema postojećoj praksi ostaje, zaista, jednostrana.

Kritički se odnositi prema praksi, posmatrati stvarnost, znači posmatrati celinu društvenih odnosa, kretanje, proces u kome sutrašnje nastaje u današnjem, postojećem. Iz tog postojećeg, uočavajući njegove realnosti, pozitivnosti i ograničenosti, uvida se perspektiva, a ne iz pretpostavke, iz ideoleske samouverenosti ili zaslepljenosti.

Uobičava se reći da kritika mora da bude konstruktivna, da mora nuditi ishodišta, da mora biti socijalistička. Nesumnjivo da ovakva gledišta o tome kakva kritika u našem društvu treba da bude imaju svoje razloge. Međutim, trebalo bi više govoriti o tome kakva, u stvari, savremena društvena kritika jeste. Njeni nivoi i njene pozicije su prilično izdiferencirani. Imamo, recimo, kritiku koja govor o tome kakva bi kritika trebalo da bude, govor o štetnosti negativne kritike, međutim, njeni zagovornici se ne trude da prezentiraju celovitu kritiku misao o stvarnosti, da prevaziđu granice pitanja kakva kritika treba da bude. Imamo tumača društvene kritike, prilično brojnih, koji ističu da treba govoriti o negativnostima savremenog jugoslovenskog društva, ali treba govoriti i o njegovim uspesima, njegovim rezultatima. To su, dosta česte, šablonizirane konstruktivističke pozicije kritike, koja na mehanički način, merenjem na terazijama koliko imamo pozitivnog, a koliko negativnog, pokušava da naglaši prevagu pozitivnog. Takva kritika ni u kom slučaju nije plodonosna, jer ne otkriva kvalitet. Cilj te kritike je, često, da apologira, da dokazuje očigledno, od čega treba poći dalje. Takva kritika nema dubine, prodornosti, ne pokreće na akciju.

Kritika kao javno raspravljanje i prosudjivanje vrednosti postaje ipak sve bitniji element savremenog jugoslovenskog društva. Bez obzira na to što se njoj pripisuju različite etikete, ona dobija pravo gradanstva, postaje bitan element samoupravne orientacije. Demonopolizacijom uloge Saveza komunista, svodenjem foruma u normalne, njihovom ulogom određene okvire, demistificiranjem pojma Partije; materijalizovanjem ljudske odgovornosti; uvođenjem principa nagradjivanja prema radu — otvara se put ka kritici, kao slobodnom ljudskom prosudjivanju o stvarnosti i putevima za njeno unapredavanje.

Između kritike i stvaralaštva postoje funkcionalne veze. Otuda moramo biti za kritiku koja je daleko od monopola, koja je, kako rekosmo, javno, slobodno raspravljanje, a protiv gore pobrojanih vidova „kritičkog“ odnosa prema društvu i pojedinacima u njemu.

Zbog čega bi trebalo u odbranu društvenih odnosa, moralu ili ljudskog dostojanstva upotrebljavati kao najefikasnije sredstvo administrativne mreže, na primer, zabranu nekog lista ili časopisa? Zar javna, slobodna kritička reč nije efikasnije i otvorena sredstvo. Zašto oni koji brane moralne čine na isti način kao i oni koji ga, recimo, ugrožavaju. Moral ili ljudsko dostojanstvo nisu trezorske, već ljudske vrednosti. Oni su u ljudima i ljudi su dužni da ih brane, ali ne uvek samo zakonom. Retko se o tome razgovara, a oni

koji administrativnim merama brane socijalističke vrednosti nisu spremni da to učine javnom rečju, raspravom u kojoj, prirodno, ako je potrebno, postoji i reč osude, argumentovanog odbacivanja, jednom rečju, otvorene borbe za ljudske, socijalističke vrednosti i odnose.

U ovom smislu postoji svojevrstan fenomen frustracije javnog raspravljanja. Kuloarske diskusije, sumnjičavo posmatranje, zatvorena, namerno ili slučajno neformalna konsultovanja i, konačno administrativna mera — stvaraju famu oko jednog problema, onemogućavaju da on bude kompletno razložen, da doživi javno razotkrivanje, da se ukaže upravo na „njegove unutrašnje granice, na ono po čemu je taj predmet podložan prevladavanju“ ili, po čemu je taj problem podložan jednoj dubokoj moralnoj kritici i osudi. S druge strane, frustracija je i u tome što se ovakvim metodama ne priznaje ono što, u stvari, postoji, ne priznaju se razlike u mišljenjima, ne priznaje se postojanje različitih koncepcija, a time se onemogućava polemika, stvaralačko produbljivanje onoga što branimo, što je naša rukovodeća ideja. U tom smislu je, onda, prirodno što kritika može da ostane na nivou apologije, na nivou konstruktivističkog tumačenja naših društvenih odnosa. Tim metodom se anuliraju prednosti sistema, afirmišu se njezine loše strane, hteli mi to ili ne.

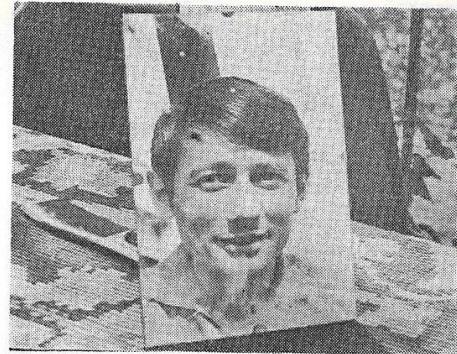
O kritičkom ponašanju omladine se u prošloj godini mnogo govorilo. Pored manifestacija nezadovoljstva zbog raskoraka između reči i dela, bilo je puno napisa u kojima je pokušavano da se u većoj meri afirmiše princip kritike svega postojećeg. A ako o tome govorimo, onda i kritiku, kao elemenat postojećeg, uključujemo. Kritika nije naddržani element, već deo stvaralačke prakse. Kritika kritike je, dakle, ono što omogućava da se ona razvija, da postane izvođište novih puteva kojima se mogu prevladati granice postojećeg.

Mnogi su omladini zamerali što u svom radikalizmu u kritici ostaju samo na onome što su raskoraci, nedoslednosti, „na onome što ne valja“. Govorili su da nije dovoljno radikalno govoriti, „o onome što jeste“, nego i „o onome što treba da bude“. Međutim, ma koliko da je ovo prilično površno tumačenje nastojanja omladine, ovog putem čemo se zadržati samo na primedbi da je „ono što treba da bude“ u sastavu postojećeg, da zajedno žive, recimo, princip nagradivanja prema radu i neopravданo, neradno sticanje; da zajedno žive samoupravljanje i birokratizam; u koliziji su, ali zajedno prisutni — zaposlenost i nezaposlenost itd. Niko nema iluzije da će se jednoga dana dogoditi harmonija, apsolutno jedinstvo i da neće biti protivrečnosti. Otuda smo daleko od pomicanja kako će, kada ove protivrečnosti budu prevladane, zavladati najveći mogući društveni sklad. Međutim, ako se omladini ukazuju da je bila jednostrana u tome što je princip nagradivanja prema radu da suprotstavi neopravdanom bogaćenju ili što je stručnost suprotstavljava nestručnosti; onda su njeni kritičari na pogrešnom putu. Tu nije reč o zahtevima omladine, nije samo o zahtevima. To je jedino realno ishodište. A pitanje kako to realizovati je, ne uvek, ali dosta često, deplasirano. Poznato je, na primer, da su u mnogim oblastima nudena razna rešenja, međutim, ona često nisu realizovana, pa je otuda i verifikacija njihove podobnosti bila nemoguća. S druge strane, nikako ko korektno misli, ko shvata da se tu radi o procesima, da tu ima istorijskih, ekonomskih i drugih zakonitosti, ne govor o nekim naglim zaokretima, o jednostavnim potezima koji bi crno pretvorili u belo i slično. Insistira se na praksi, na doslednosti u otklanjanju onoga što ograničava, što živi, a pitanje je ljudskoga rada — zašto živi.

Tu dolazimo do problema da kritika, ili, uopšte, javno raspravljanje, ne sme da ostane na mogućnostima, na pretpostavkama, da su kritika i praksa, kritika i stvaralaštvo u funkciji. Posmatrati celinu odnosa, a iz nje uočavati ishodišta bez apolođije, bez apstrakcije — jeste kritičko rezonovanje. Nećemo ostati na onome što Kant piše: „religija, na osnovu svoje svetlosti, i zakonodavstvo, na osnovu svog veličanstva, obično žele da izbegnu kritiku... Ali oni tada izazivaju protiv sebe opravданu sumnju, te ne mogu računati na iskrene poštovanje koje um poklanja samo onome što je moglo izdržati njegovo slobodno i javno ispitivanje“.

U programu SKJ je zapisano nešto što bi za kritiku trebalo da bude ohrabrujuća orientacija na putu ka slobodnom društvu. I to piše — na kraju Programa.

Sava TUBIC

bora vitorac

BRAŠA TUČAKOV

Braša je vuko sa mnom šerpu po prašini i igrao se konja. Braša mi je uvek vadio trn od dikice. Znao je da popljuje to mesto pa da ništa ne bole kad ga noktima izvuče.

Jedan dvokrilac je pao iza sela u žabaljskom ataru
ti si dočrao
jeo si višnje s lebom
i reko si pao je avion
pozajmio si od nas bicikl i odjurio
prašnjavim putom
mene nisi teo da vodиш
ali ni ti se nisi vratio
otišli su kolima po tebe
na kojima se vozi žito
i doneli mrljaca
ubio te je pilot
jer ti si prvi stigo
a šta je s pilotom pitali su ljudi
umro je do noći
pokrili su te pokrovcom
a tvoj tata se nije video iza lotre
video se samo njegov šešir
a tebe više nismo videli
ti si samo bio u kolima
kad su otvorili kapiju
ja nisam smeo da pogledam u vašu avliju
vaš deram se strašno derao
a ja više nisam smeo da jedem
dudove ispred vaše kuće
ni aptu pored jendeka
kroz koji smo gazili
dok nismo nagazili polupanu flašu
Brašo ti si mrtav
tvoja mama više ne jede petrovače jabuke
vaša kuća je bila od čepića
a soba pomazana
ne znam koliko vas je bilo dece
znam posle je
umro Duško
od zelenih kajsija
i da ste svi nosili pruslike od džandarskih šinjela
sećam se da si uvek bio gladan
i da nisi bio sebičan
bio si ošišan do glave
onako makazama
i bio si musav od kerećeg grožđa
aj ja sam te najviše voleo
znao si svega da se igraš
bio si već velik
a igrao si se s nama
sećam se kad smo se igrali sarane
pa kad smo jednu grlicu saranili ispod bandere
i posle
onog Lukicevog Ficka tamo u vr bašte
u mirodije pored evedre
napravili smo mu krst od kukuruzovine
a sad sam ja
opro noge i obuko belu bluzu

i dono ti buket plave perunike
sada se sećam
cela sarana mnogo je ličila na našu igru
sada tek vidiš kako si ti sve znao
kako se saranjuje
tvoj grob je ispučan
obrasto je slezom
i ograđen cigljama
kao na vašem gonku
ja sad već moram ići
ne mogu više da se setim
samo jednog tvoj lica
uvek ih vidiš više
u stvari samo se prisećam
a odmah zatim pomišljam
na neku trulež plesnicu
kad ja sad nekom pričam o tibi
niko me ne sluša dugo
tvoji mama i tata su te već zaboravili
tata pravi sečku konjima
u sanduku od munice
kaži mi kako da objasnim ljudima
kako smo mi mogli divno
da razgovaramo o svemu
kako smo jeli pokislu bagru
kako smo kupovali zizike nedeljom
kod majke Rutonske na čošku
sećam se kad te je Slavka
udarila tačnim štapom u glavu
jer si pojed skoro sve kraslavce
narezane za doručak
znam bio si gladan
a ja i sad mogu da budem gladan
ja sad idem
preču preko bikare žute od ivanjskog cveća
i preko čuprije
tebe su tuda nosili
proneli su te sredinom sokaka
jedna kola su protandrkala i podigla prašinu
guske su ležale u hladovini
a žene što su izašle po vodu
prestale su da okreću bunar
gledale su tvoj crni sanduk
i brisale oči keceljom
proneli su te pored dučana
proneli su te pored Arefove berbernice
ljudi su izišli i skinuli šešire
Živa je samo ubrisao sapunicu
i izišo za njima na vrata
sad su to već skoro svi zaboravili
a onda je svima bilo žao
crkva je zvonila
u Praćkovom bircuzu
društvo je pilo
kad su te proneli mrlvog
prevrнуli su čaše
i sa flastera otpričali te usirenim pogledom
do groblja
te noći izišao je mesec
sa crnom krmačom u sredini